

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЛІ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

THEORETICAL ASPECTS OF THE ROLE OF INSTITUTIONAL SUPPORT OF AGRICULTURAL SECTOR DEVELOPMENT

У статті проаналізовано теоретичні аспекти ролі інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору. В статті визначено, що основними засадами здійснення підприємницької діяльності в аграрній сфері, є співпраці між органами державної влади, місцевого самоврядування і приватним сектором. У статті наведено погляди вчених щодо інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору економіки України. Наведено відповідні економічні характеристики сільського господарства для визначення найважливіших інституційних особливостей для розвитку аграрного сектору. У статті зазначено сильні регіональні відмінності, а також зменшення ваги сільського господарства у багатьох сільських районах. У статті висвітлено важливість соціальної політики в аграрному секторі. У статті визначено основні форми взаємодії держави та бізнесу, які у тій чи іншій мірі розвинуті на сьогодні в аграрній сфері України, а саме: державно-приватне партнерство; співпраця з розвитку аграрних кластерів і технопарків; взаємодія державних та місцевих органів влади із саморегульованими організаціями; партнерство на місцевому рівні щодо підтримки ініціатив сільських громад у розбудові соціальної інфраструктури сіл. Визначені причини неактивної співпраці з боку влади. У статті приділено увагу особливостям розвитку аграрних кластерів в Україні.

Ключові слова: інституційне забезпечення, аграрний сектор, національна економіка, аграрний кластер, технопарки, органи державної влади.

В статті проаналізовані теоретичні аспекти ролі інституційного

обеспечения развития аграрного сектора. В статье определено, что основными принципами осуществления предпринимательской деятельности в аграрной сфере, является сотрудничество между органами государственной власти, местного самоуправления и частным сектором. В статье приведены взгляды ученых по институционального обеспечения развития аграрного сектора экономики Украины. Приведены соответствующие экономические характеристики сельского хозяйства для определения важнейших институциональных особенностей для развития аграрного сектора. В статье указано сильные региональные различия, а также уменьшение веса сельского хозяйства во многих сельских районах. В статье освещены важность социальной политики в аграрном секторе. В статье определены основные формы взаимодействия государства и бизнеса, в той или иной степени развиты на сегодня в аграрной сфере Украины, а именно: государственно-частное партнерство; сотрудничество по развитию аграрных кластеров и технопарков; взаимодействие государственных и местных органов власти с саморегулируемыми организациями; партнерство на местном уровне по поддержке инициатив сельских общин в развитии социальной инфраструктуры сел. Определены причины неактивного сотрудничества со стороны властей. В статье уделено внимание особенностям развития аграрных кластеров в Украине.

Ключевые слова: институциональное обеспечение, аграрный сектор, национальная экономика, аграрный кластер, технопарки, органы государственной власти.

УДК 338.43

<https://doi.org/10.32843/bses.51-35>

Трохимець О.І.

д.е.н., професор, професор кафедри національної економіки, маркетингу та міжнародних економічних відносин Класичний приватний університет

Trokhymets Olena

Classic Private University

The article analyzes the theoretical aspects of the role of institutional support for the development of the agricultural sector. The article defines that the main principles of entrepreneurial activity in the agricultural sector are cooperation between public authorities, local governments and the private sector. The article presents the views of scientists on the institutional support for the development of the agricultural sector of Ukraine's economy. Some economic characteristics of agriculture are given to determine the most important institutional features for the development of the agricultural sector. The article notes strong regional differences, as well as the declining weight of agriculture in many rural areas. The article highlights the importance of social policy in the agricultural sector. The article identifies the main forms of interaction between the state and business, which to some extent are developed today in the agricultural sector of Ukraine, namely: public-private partnership; cooperation in the development of agricultural clusters and technology parks; interaction of state and local authorities with self-regulatory organizations; partnership at the local level to support rural community initiatives in building rural social infrastructure. The reasons for inactive cooperation on the part of the authorities have been identified. The article pays attention to the peculiarities of the development of agricultural clusters in Ukraine. Analysis of institutional support for the development of the agricultural sector suggests that the institutional and legal structure dealing with the problems of the agricultural sector has identified two main shortcomings: insufficient coverage of key problem areas, especially integrated natural resource management labor force in most institutions of the agricultural sector; fragmentation of decision-making opportunities at different levels of the government hierarchy, which in combination with limited technical support and rigid vertical lines of command leads to uncoordinated government actions. These shortcomings have been found to lead to a situation where the government lacks the legal and institutional structures to achieve the goals of agricultural development and land transformation. It is determined that public-private partnership is important for the institutional support of the agricultural sector development in order to ensure the resource potential and further sustainable development of the agricultural sector.

Key words: institutional support, agrarian sector, national economy, agrarian cluster, technoparks, public authorities.

Постановка проблеми. У сучасних умовах проведення державної аграрної політики передбачає розробку й впровадження стратегічної концепції розвитку села та існування інституційної мережі для її реалізації. Прогрес аграрної сфери пов'язаний зі становленням та ефективним функ-

ціонуванням національних інститутів аграрного ринку. Це зумовлює актуальність урахування концептуальних положень інституціоналізму при розробці стратегії подальшої аграрної трансформації, що визначає її загальний вектор. Погоджуємось із думкою О.Л. Гальцової, яка зазначає, що сучасне

соціально-економічне становище агропромислового комплексу характеризується ситуацією, коли старі соціально-економічні інститути, що забезпечували відносно високий рівень виробництва сільськогосподарської продукції, практично повністю зруйновані, а нові, які б відповідали вимогам ринкової економіки, ще до кінця не сформовані.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблеми інституційного розвитку аграрного сектору досліджували такі вчені, як В. Амбросов, Г. Андрусенко, П. Гайдуцький, О.Л. Гальцова, А. Даниленко, М. Дем'яненко, І. Кириленко, В. Кифяк, Ю. Коваленко, Ю. Лопатинський, Т. Лозинська, Є. Майовець, П. Макаренко, М. Малік, Л. Михайлова, О. Могильний, О. Олійник, Б. Панасюк, Б. Пасхавер, П. Саблук, А. Ткач, О. Ульяновченко, С. Урба, М. Хорунжий, Г. Черевко, В. Шиян, О. Шпичак, В. Юрчишин, В. Яблонський. Проте, окремі питання щодо інституціонального забезпечення розвитку аграрного сектору вимагають детальнішого опрацювання, зокрема в частині загального впливу на розвиток національної економіки.

Постановка завдання. Метою дослідження є дослідження та визначення ролі інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору в національній економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Розвиток сільського господарства визначається як процес, який створює умови для реалізації аграрного потенціалу. Ці умови включають накопичення знань та доступність технологій, а також розподіл вхідних та вихідних даних. Це підтверджує у своїх дослідженнях О.Л. Гальцова, яка зазначає, що «одним з важливих аспектів інституційного розвитку аграрного сектору є забезпечення його функціонування. Це здійснюється завдяки ресурсному потенціалу» [1].

Подальше розмежування між кінцевими результатами та проміжними результатами є корисним, особливо у випадках, коли кінцеві результати важко виміряти (наприклад, стійкість) або вимагають оцінки нормативних припущень (наприклад, проблеми розподілу).

Кінцевими результатами, що цікавлять, є: 1) рівень та склад виробництва (продовольство проти грошових культур); 2) стійкість виробничих процесів та зростання сільського господарства; і 3) ефективність розподілу сільськогосподарської продукції. Багато досліджуваних досліджень натомість зосереджуються на проміжних результатах, таких як впровадження та розвиток технологій, використання вхідних ресурсів, склад продукції на рівні ферми або канали та практики збуту продукції.

Варто зазначити, що оскільки кінцеві результати залежать від проміжних результатів, то процес може включати інституційні фактори, особливо з точки зору розподілу та розповсюдження продукції. Установи визначаються як «створені людиною обмеження, що формують взаємодію людей».

Ці обмеження включають офіційні та неформальні правила та норми, що визначають, яку діяльність людям дозволяється здійснювати та яким чином. Отже, інститути становлять основу, в якій відбувається взаємодія людей. З теоретичної точки зору вони визначають, поряд з дефіцитом та технологіями.

Таким чином, основними засадами здійснення підприємницької діяльності в аграрній сфері, є співпраці між органами державної влади, місцевого самоврядування і приватним сектором [3, с. 4].

Вчена наголошує, що соціальною і матеріальною базою створення дрібнотоварного сектора аграрного виробництва стають низькорентабельні і збиткові сільськогосподарські підприємства. Такі підприємства варто перетворювати в асоціації вільних виробників сільськогосподарської продукції і малих підприємств з їх обслуговування, де внутрішньовиробничі відносини будуються на основі кооперації і комерціалізації товарообмінних операцій.

Для того, щоб визначити найважливіші інституційні особливості для розвитку аграрного сектору, корисно визначити, якими є відповідні економічні характеристики сільського господарства. Перш за все, через використання земель на сільське господарство значний вплив матимуть географія та агрокліматичні умови. Більше того, оскільки землеволодіння та користування грають важливу роль у побудові колективної ідентичності; Обидва «вбудовані» інститути, такі як ті, що визначають колективну ідентичність, приналежність до групи чи громадянства, а також інші соціальні інститути часто регулюють землекористування та право власності [4].

По-друге, характер сільськогосподарської діяльності робить сільськогосподарське виробництво ризикованою діяльністю через свою залежність від кліматичних та природних умов, а також такої, коли інвестиції та прибутковність поділяються в часі, отже, важливість практики розподілу ризиків та згладжування доходів та споживання, включаючи кредит та страхування. З цієї причини набір можливих та придатних до виконання контрактів є надзвичайно важливим. Виконання державних контрактів, яке спирається на суди та закони, є відносно швидким інститутом, але виконання контрактів також є результатом соціальних мереж та взаємодії та правил, які ними керують.

Необхідно наголосити, що у сільській частині України низька соціальних та неформальних інституцій виконують функції, що відповідають формальним інституціям в промислово розвинутих країнах. Нарешті, ринки та установи, що їх підтримують, отримують особливу увагу, оскільки розширення набору маркетингових можливостей є ключовою передумовою для розвитку сільськогосподарських практик за межі натурального сіль-

ського господарства, оскільки ринок є переважною формою обміну. Для кожної установи чи інституційного результату основним питанням є не тільки, чи є він ефективним, але також чи створює інституція вузьке місце для розвитку сільського господарства, надаючи несприятливі стимули або надмірно обмежуючи можливості [3].

Життєздатність та потенціал багатьох сільських районів залишаються тісно пов'язаними з наявністю конкурентоспроможного та динамічного аграрного сектору та лісового господарства, який забезпечує робочі місця (зайнятість) та дохід значній кількості сільських жителів, і в той же час має позитивний вплив на іншу діяльність в цих сферах (наприклад, виробництво, місцева промисловість, послуги, туризм).

Однак необхідно визнати як сильні регіональні відмінності, так і зменшення ваги сільського господарства у багатьох сільських районах [4]:

1. Важливість сільського господарства для добробуту регіону не обов'язково залежить від масштабу його сільськогосподарської діяльності, але відображає більш широкі аспекти. Сільське господарство продовжує надавати позитивні наслідки для поширення на решту економіки, особливо на місцеву харчову промисловість, готелі та громадське харчування, а також на торгівлю.

2. Зв'язки між сільським господарством та широкою сільською економікою, як правило, міцніші та позитивніші, ніж можна зробити статистичний висновок, де часто сільське господарство має низьку частку місцевого валового внутрішнього продукту (ВВП) або зайнятості.

3. Багато сільських районів стають соціально-економічно привабливішими, коли молоді фермерам та новим підприємствам пропонується створювати, тим самим посилюючи цілісний цикл розвитку. На зв'язок між сільським господарством та іншими секторами впливають різні фактори, включаючи природні переваги (наприклад, якість земель, клімат, місцеві туристичні визначні пам'ятки), існування інфраструктури, загальна потужність національної економіки, рівень освіти, професійної підготовки та підприємницький потенціал місцеве населення та доступ до державного фінансування.

Саме сільське господарство в багатьох випадках стало формою промисловості, оскільки технології, вертикальна інтеграція, маркетинг та переваги споживачів еволюціонували у напрямку, який точно відповідає профілю порівнянних галузей промисловості, часто помітної складності та багатства різноманітності та сфери застосування. Отже, розміщення ресурсів у сільському господарстві дедалі більше інтегрується в мережу взаємозалежностей промисловості.

З огляду на зростаючу глобалізацію економіки вищих та нижчих секторів, важко оцінити та

локалізувати генерацію та підтримку зростання та робочих місць. Глобальний підхід до ланцюгів створення вартості (GVC) 4, який розглядає весь спектр видів діяльності від концепції до кінцевого товару та представляє всі зв'язки між галузями, намагається подолати цю складність. Згідно з аналізом ОЕСР, світові агропродовольчі ринки змінилися, особливо в торгівлі проміжними продуктами (тобто першою переробкою сільськогосподарської продукції), як і способи, що впливають політики на їх внутрішній ефект. Агропродовольчі комплекси важливі для робочих місць та зростання в ЄС, які покладаються на джерела ресурсів на міжнародному рівні.

Як зазначає О.Л. Гальцова «в умовах високого рівня механізації і концентрації виробництва (зернові, технічні культури, відгодівля худоби, птахівництво) повинні переважати відносно великі господарства. В овочівництві, плодівництві економічні пріоритети мають бути спрямовані на розвиток дрібного виробника. Разом з тим у межах однієї і тієї ж галузі середні і дрібні підприємства можуть ефективно доповнювати один одного» [1; 2]. Основна мета соціальної політики – підвищення рівня і якості життя сільського працівника на основі стимулювання трудової і господарської активності, надання кожному селянинові умов щодо забезпечення працею і заповзятливістю добробуту родини. Основні завдання в сфері зайнятості сільського населення: збалансування ринку аграрної праці, поліпшення професійної підготовки кадрів сільськогосподарських працівників і вільний вибір форм господарювання; підвищення господарсько-правового статусу особистих селянських господарств; посилення соціального захисту безробітних.

Особливо важливою стороною соціальної політики є соціальний захист пенсіонерів, інвалідів, багатодітних та інших найбільш соціально уразливих категорій сільського населення. Тарифна система повинна базуватися на розрахунковій величині прожиткового мінімуму працівника сільського господарства з його подальшою індексацією.

Основним джерелом інвестування соціальної сфери села повинне стати цільове фінансування за державними програмами розвитку охорони здоров'я, освіти, культури, дорожньо-транспортного і житлово-комунального господарства, зв'язку, торгівельного і побутового обслуговування.

Сільськогосподарським виробникам потрібно надавати пільгові кредити на житлове і культурно-побутове будівництво з терміном погашення протягом 50 років і пільговою відсотковою ставкою.

За твердженням О.Л. Гальцової [1; 2], реформування соціальної сфери повинне здійснюватися у таких напрямках:

– створення режиму найбільшого сприяння при розподілі товарних ресурсів для села;

– звільнення від оподаткування на прибуток промислових і будівельних організацій, що працюють на селі;

– створення неоподатковуваних фондів соціального розвитку сільської місцевості. Частина коштів для розвитку соціальної інфраструктури села повинні вносити підприємства, що ведуть діяльність у сільській місцевості;

– установа пільг з оподаткування для осіб, що переселяються у віддалені райони для організації особистих селянських і фермерських господарств.

Вирішенню завдань соціального розвитку села будуть сприяти пільгові кредити в розмірі коштовної вартості будинку під будівництво, капітальний ремонт, реконструкцію, інженерну облаштованість індивідуального житлового будинку.

За твердженням С. Урби «Відсутність інституційного забезпечення сталого розвитку аграрного сектора та методичного супроводу інституційних перетворень робить впровадження цього процесу в Україні достатньо складним» [5, с. 333].

Як наголошує С. Урба у своїх дослідженнях, «враховуючи комплексну природу аграрного сектора економіки, в основі якої закладено багатофункціональне сільське господарство, доцільними є досягнення та підтримка збалансованості усіх його компонент, до яких належать: економічне зростання, забезпечення продовольчої безпеки, збереження навколишнього природного середовища та розвиток сільських територій. Саме тому державна аграрна політика має бути спрямована на підвищення ефективності використання потенціалу аграрного сектора з характеристиками економічної, екологічної та соціальної систем, що допоможе йому стати «точкою зростання» і фундаментом подальших модернізаційних перетворень національної економіки. З цією метою особлива увага має бути сконцентрована на створенні передумов для інституційного забезпечення сталого розвитку аграрного сектора економіки за визначеними напрямками. Важливим серед них є економічний напрям, який, передусім, передбачає розвиток дрібнотоварного аграрного виробництва для забезпечення інтеграції особистих господарств населення у ринкові механізми функціонування аграрного сектора економіки, формування дієвих механізмів співпраці держави та бізнесу у вигляді державно-приватного партнерства, розвиток системи сільськогосподарського дорадництва у вигляді інформаційно-консультаційної підтримки аграрного товаровиробника і сільського населення, підвищення ефективності функціонування саморегульованих організацій в аграрному секторі з метою налагодження взаємовигідних відносин між виробниками сільськогосподарської сировини та її споживачами в масштабах галузей та секторів, що усуне надмірну регламентованість

та децентралізацію процесу прийняття управлінських рішень» [5, с. 338].

О.Л. Гальцова також підтримує таку позицію та у своїх працях зазначає, що «соціальною і матеріальною базою створення дрібнотоварного сектора аграрного виробництва стають низькорентабельні і збиткові сільськогосподарські підприємства. Такі підприємства варто перетворювати в асоціації вільних виробників сільськогосподарської продукції і малих підприємств з їх обслуговування, де внутрішньовиробничі відносини будуються на основі кооперації і комерціалізації товарообмінних операцій» [1; 2].

Отже, підсумовуючи ситуацію, що склалась в аграрному секторі, основними формами взаємодії держави та бізнесу, які у тій чи іншій мірі розвинуті на сьогодні в аграрній сфері України, є [3]:

- державно-приватне партнерство;
- співпраця з розвитку аграрних кластерів і технопарків;
- взаємодія державних та місцевих органів влади із саморегульованими організаціями;
- партнерство на місцевому рівні щодо підтримки ініціатив сільських громад у розбудові соціальної інфраструктури сіл.

Проте, незважаючи на високу зацікавленість бізнесу в участі у проектах державно-приватного партнерства, активної співпраці з боку влади не відбувалося внаслідок низки причин, основними серед яких є :

- дефіцит бюджетних коштів та складність механізму їх виділення, що створює загрози своєчасному виконанню домовленостей держави-партнера при реалізації проектів;
- наявність проблем у відносинах між органами державної влади і приватним сектором під час проведення погоджувальних процедур, захисту прав власності інвесторів, розв'язання господарських спорів;
- низький рівень довіри громадян до органів державної влади та обізнаності з питань переваг реалізації інвестиційних проектів на засадах державно-приватного партнерства, недостатній рівень поінформованості населення про переваги і ризики застосування механізмів такого партнерства;
- неналежне кадрове забезпечення органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування фахівцями у сфері державно-приватного партнерства;
- несприятливий інвестиційний клімат і складність умов провадження підприємницької діяльності під час реалізації проектів державно-приватного партнерства.

Однією з перспективних форм взаємодії держави та бізнесу в аграрній сфері є співпраця з розвитку аграрних кластерів та технопарків. Співпраця в контексті розвитку аграрних кластерів передбачає для підприємців на основі спеці-

алізації та концентрації виробництва, залучення інноваційних розробок науково-дослідних установ, формування замкнених циклів виробництва забезпечується підвищення конкурентоспроможності і прибутковості продукції, а на державному рівні за рахунок облаштування сільських територій із сучасною агросервісною, агропромисловою, житловою та культурними зонами (у вигляді агромістечок) досягається стабільний соціально-економічний розвиток регіону [3].

Нині розвиток аграрних кластерів в Україні ускладнений слабкістю інтеграційних зв'язків між виробниками сільськогосподарської продукції, переробними підприємствами і науковими установами, а також неготовністю більшості аграріїв стати підприємцями-інноваторами, що здатні бути ініціаторами формування агрокластерів. Тому в Україні існують лише поодинокі приклади практичного створення і функціонування аграрних кластерів, які є ініціативою сільгоспвиробників і засновані на основі досвіду, запозиченого ними із світової практики кластерного розвитку.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи вищезазначене, можна навести наступні висновки. Аналіз інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору дозволяє стверджувати, що інституційна та правова структура, що займається проблемами аграрного сектору, виявила два основні недоліки:

– Недостатнє охоплення основних проблемних областей, особливо інтегрованого управління природними ресурсами, що походить від часткового юридичного охоплення проблемних зон та дефіциту технічної робочої сили в більшості установ аграрного сектору.

– Фрагментація можливостей прийняття рішень на різних рівнях урядової ієрархії, що в поєднанні з обмеженою технічною підтримкою та жорсткими вертикальними лініями командування призводить до некоординованих дій уряду.

Ці недоліки спричиняють ситуацію, коли уряду бракує правових та інституційних структур для досягнення цілей розвитку сільського господарства та трансформації земель. Для встановлення змін, необхідних у існуючій правовій та інституційній структурі для регулювання розвитку аграрної сфери в контексті ресурсного забезпечення, слід дотримуватися таких принципів:

– Досягнення уніфікованої спроможності приймати рішення в основному багатогалузевій проблемній області.

– Встановлення повного юридичного та інституційного висвітлення основних питань, що стосуються збереження та розвитку природних ресурсів та реєстрації та використання земель.

– Впровадження можливостей довгострокового планування в структуру прийняття рішень шляхом належного використання обмеженої технічної

робочої сили та організації процедур прийняття рішень, що дозволяють ретельно розглянути планові пропозиції та технічні поради. Це повинно поєднуватися з чітким розмежуванням політичних рішень (доручених єдиній структурі прийняття рішень) та рутинного впровадження (доручених різним міністерствам та установам у рамках законодавства).

– Уникнення зриву поточної бюрократичної та технічної діяльності на місцях шляхом поступового внесення необхідних змін.

Важливим для інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору є державно-приватне партнерство з метою забезпечення ресурсного потенціалу та подальшого сталого розвитку аграрного сектору.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гальцова О.Л. Інституційне використання ресурсного потенціалу АПК в реалізації аграрної політики регіону. *Інституціональний вектор економічного розвитку / Institutional Vector of Economic Development : Збірник наукових праць МІДМУ «КПУ»*. Вип. 5(1). Мелітополь : Вид-во КПУ, 2012. С. 143–158.
2. Гальцова О.Л. Інституціональна інтеграція аграрного сектору України. *Причорноморські економічні студії. Науковий журнал*. Випуск 13. Частина 1. 2017. С. 210–214.
3. Собкевич О.В., Русан В.М., Юрченко А.Д., Ковальова О.В., Жураковська Л.А. *Стратегічні напрями інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору в Україні : аналітична доповідь*. Київ : НІСД, 2014. 45 с.
4. Juan R. de Laiglesia (2006) Institutional bottlenecks for agricultural development: A stock-taking exercise based on Sub-Saharan Africa. OECD Development Center Working Paper. No. 248. 73 p.
5. Урба С.І. Пріоритети та інструменти розвитку аграрного сектору в системі забезпечення економічної безпеки України : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03. Львів, 2019. 562 с.
6. Лопатинський Ю.М., Кифяк В.І. Розвиток аграрного сектору національної економіки на інституційних засадах : [монографія]. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2014. 248 с.

REFERENCES:

1. Haltsova O.L. (2012) Instytutsiine vykorystannia resursnoho potentsialu APK v realizatsii aharnoї polityky rehionu [Institutional use of resource potential of agro-industrial complex in realization of agrarian policy of the region]. *Institutional Vector of Economic Development: Collection of scientific works of MIDMU "KPU"*. Vip. 5(1). Melitopol: CPU Publishing House, pp. 143–158. (in Ukrainian)
2. Haltsova O.L. (2017) Instytutsionalna intehratsiia aharnoho sektora Ukrainy [Institutional integration of the agricultural sector of Ukraine]. *Black Sea Economic Studies. Scientific journal*, 13, part 1, pp. 210–214. (in Ukrainian)

3. Sobkevych O.V., Rusan V.M., Yurchenko A.D., Kovalova O.V., Zhurakovska L.A. (2014) Stratehichni napriamy instytutsiinoho zabezpechennia rozvytku ahrarnoho sektoru v Ukraini: analitychna dopovid [Strategic directorate of the Institutional Security for the Development of the Agrarian Sector in Ukraine: Analytical Report]. Kyiv: NISD, 45 p.

4. Juan R. de Laiglesia (2006) Institutional bottlenecks for agricultural development: A stock-taking exercise based on Sub-Saharan Africa. OECD Development Center Working Paper. No. 248. 73 p.

5. Urba S.I. (2019) Priorytety ta instrumenty rozvytku ahrarnoho sektora v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Priorities and tools for the development of the agricultural sector in the system of economic security of Ukraine]: Doctor Degree dissertation: 08.00.03. Lviv, 562 p. (in Ukrainian)

6. Lopatynskyi Yu.M., Kyfiak V.I. (2014) Rozvytok ahrarnoho sektora natsionalnoi ekonomiky na instytutsiinykh zasadakh [Development of the agrarian sector of the national economy on institutional principles]: [monograph]. Chernivtsi: Chernivtsi national. un-t, 248 p. (in Ukrainian)